

Юридична прогностика в системі наукового знання: деякі теоретичні проблеми

УДК 340.11; 340.116
ББК 67.01
А 65

Андріюк В. В.,
старший викладач кафедри теорії та
історії держави і права Прикарпатського
національного університету ім. Василя
Стефаніка

Динамічний розвиток українського суспільства протягом останніх п'ятнадцяти років, поява нових соціальних явищ, складний комплекс проблем інтеграції України в світове співтовариство і, як наслідок, ускладнення процесів управління та правового регулювання суспільних відносин зумовлюють потребу визначення перспектив і тенденцій розвитку державно-правової сфери дійсності, а також виявлення стратегічних шляхів найімовірнішого досягнення цілей нашого суспільства в плані становлення держави та національної правової системи. Адже знання майбутнього виступає необхідною умовою для правильного та ефективного управління суспільством та правового регулювання всіх сфер його життєдіяльності. Все це актуалізує необхідність проведення комплексних прогностичних досліджень державно-правових явищ, тобто юридичного прогнозування.

Ефективність юридичного прогнозування прямо залежить від теоретико-методологічної основи проведення цього виду досліджень, від рівня розвитку теорії юридичного прогнозування. Крім того, не слід забувати, що прогнозування є необхідним, іманентним елементом гносеологічної (теоретико-пізнавальної) функції будь-якої науки, в тому числі і юридичної. Тому, активний розвиток прогностичного аспекту юридичної науки цілком обгрунтовано може бути названий одним із найважливіших завдань, в першу чергу, загальної теорії держави і права. Причому, загальнотеоретичний характер проблеми юридичного

прогнозування впливає, насамперед, з того, що вона є спільною для всіх галузей юридичної науки.

Проте, не зважаючи на неабияку вагу для юридичної науки і практики питань прогнозування на сьогодні доводиться констатувати факт відсутності цілісної теорії юридичного прогнозування. Прогностичний аспект не одержав належного теоретичного підґрунтя ні в загальній теорії держави і права, ні в галузевих юридичних науках. Заради справедливості варто зауважити, що проблеми юридичного прогнозування в історії вітчизняної юридичної науки знаходились не завжди на периферії наукових інтересів вчених-юристів. Так, в останні десятиліття існування СРСР можна відзначити певне зацікавлення цими проблемами, що втілилось в поодинокі статті та невеликі за обсягом розділи монографій загальнотеоретичного та галузевого характеру (див., наприклад, праці [1-10]). До речі, переважна більшість публікацій стосувалась проблем кримінологічного прогнозування (див. праці [11-19]).

З розпадом СРСР і проголошенням незалежності України прогностичні дослідження в нашій юридичній науці, так і не одержавши належного розвитку (адже, окремі публікації галузевого та прикладного характеру [20-24], що мали місце в останні роки, проблеми не вирішують), залишилися осторонь від кола зацікавлень вчених-юристів, які сконцентрували свої зусилля на поточних проблемах становлення молоді держави та національної правової системи. Проте, той факт, що ще дотепер не проводяться наукові дослідження майбутнього державно-правових явищ, не на користь державному будівництву і правотворчим процесам, які проходять в Україні. Сьогодні саме життя, об'єктивна логіка історичного процесу свідчить про необхідність не тільки розробок, виходячи з потреб і запитів на даний час, але й певних напрацювань на майбутнє, перспективного підходу до розвитку держави та права. А це вимагає випереджаючого розвитку юридичної науки, що дозволило б сформулювати достовірні, обґрунтовані та надійні прогностичні висновки щодо досліджуваного об'єкта державно-правової дійсності, на основі яких приймалися б ефективні рішення.

Все вищесказане підводить до думки про необхідність формування цілісної теорії та методології прогностичних досліджень в юридичній науці. В зв'язку з цим слід виходити з цілком справедливого висловлювання про те, що “підвищення рівня прогностичної “віддачі” правознавства багато в чому залежить від поглибленої розробки теоретико-методологічних питань наукового правового передбачення” [1, с.56], адже рівень і глибина дослідженості предмета прямо залежить від обраного комплексу методів та від врахування специфіки їх використання в тій чи іншій галузі науки.

З огляду на це, доцільно вести мову про юридичну прогностику як теорію прогностичного дослідження державно-правових явищ. Проте, через відсутність фундаментальних напрацювань в сфері юридичного прогнозування ще й досі не піддавалось аналізу саме поняття юридичної прогностики.

Метою даної статті є визначення основних наукознавчих параметрів, які характеризують статус юридичної прогностики, її місце в системі наукового знання.

Для вирішення цих завдань варто здійснити, в першу чергу, аналіз поняття “прогностика”, яке є родовим по відношенню до поняття “юридична прогностика”.

Не заглиблюючись у це питання, можна сказати, що серед авторів, загалом, склалась думка, згідно з якою прогностика – це наукова дисципліна про закони і способи прогнозування, завданнями якої, як стверджує І.В.Бестужев-Лада, є “розробка відповідних проблем гносеології і логіки теоретичного прогностичного дослідження, наукових принципів типології прогнозів, класифікації методів прогнозування, розмежування таких взаємопов'язаних понять як гіпотеза і прогноз, прогноз і закон, аналіз і прогноз, прогноз і план, рішення і т.д.” [25, с.17]. В науковій літературі є й ряд інших, але дуже схожих поглядів відносно прогностики. Так, В.В.Косолапов визначає прогностику як науку “про найбільш загальні закони, методи і способи прогнозування” [26, с. 34]. С.М.Ямпольський, Ф.М.Хілюк та В.А.Лісічкін ведуть мову про прогностику як про наукову дисципліну, що “вивчає

загальні принципи побудови методів прогнозування розвитку об'єктів будь-якої природи та закономірності процесу розробки прогнозів” [27, с. 18]. С.А.Саркісян і Л.В.Голованов визначають прогностику як науку, “що вивчає гносеологічну природу процесу прогнозування і розробляє його теоретичні основи і методологію” [28, с. 9]. В цілому, такої ж думки притримується А.М. Гендін, який, щоправда, розрізняє два значення терміну “прогностика”: 1) широке розуміння, згідно з яким прогностика – це “не особлива наука, а сукупність як методологічних принципів побудови прогнозів, конкретних методик прогнозування різних сфер розвитку природи і суспільства, так і самих процесів дослідження майбутнього (пізнавальної практики) і результатів цих процесів, втілених в певних уявленнях про прийдешнє”; 2) вузьке розуміння, яке фіксує прогностику як “власне науку, що спеціально займається загальнотеоретичними проблемами передбачення, розробкою методології і методики процесу прогнозування [29, с.8].

Крім того, іноді це так зване “широке розуміння прогностики” деякі автори робили спроби назвати “наукою про майбутнє”. Таким чином, за іншими науками залишали дослідження лише минулого і теперішнього, а прогностичну функцію приписували прогностиці, що збіднило б і, певною мірою, позбавило би бачення перспектив всіма науками, а також непомірно розширило б межі самої прогностики. Так, Є.Д. Гражданніков дещо прямує до останньої точки зору. Він вважає, що уявлення про прогностику як про методологічну дисципліну (наукову дисципліну про закономірності розробки прогнозів) різко звужує область прогностики, а тому, крім методологічної прогностики, вводить ще історичну (науку про перспективи розвитку людської цивілізації), науково-технічну (науку про прогнозування майбутніх наукових результатів на основі статистичного аналізу процесу розвитку науки) і цільову (науку про плани і цільові прогнози, що лежать в їх основі) прогностики [30, с. 53-55].

Звичайно, ніщо не заважає в межах прогностики виділити, як це робить, наприклад, В.В.Косолапов, соціальну (суспільну) прогностику як науку “про закони, методи і способи прогнозування суспільних явищ і процесів” [26, с. 34]. Хоча, при цьому автор припускається помилки, коли стверджує, що “соціальна

(суспільна) прогностика в своєму змісті інтегрує висновки спеціальних прогнозів окремих суспільних наук” [26, с. 36] і що предметом соціальної прогностики є “перспективи розвитку і функціонування суспільства як єдиної цілісної системи” [26, с. 51], адже останнє складає предмет не прогностики, а соціології як науки “про становлення, розвиток і функціонування суспільства, його елементів, соціальних відносин і соціальних процесів, про механізми і принципи їх взаємодії” [31, с. 7]. Тут можна провести аналогію з кібернетикою, яка вивчає загальні закони одержання, зберігання, передавання і перетворення інформації, а не конструювання змісту інформації про ті чи інші об’єкти.

Отже, прогностику доцільно розглядати як науку про закони, принципи, методи і способи прогнозування об’єктів (явищ і процесів) природи, суспільства і мислення, окремою галуззю якої є соціальна (суспільна) прогностика, що вивчає відповідно закони, принципи, методи і способи прогностичного дослідження об’єктів соціосфери.

Якщо вести мову про юридичну прогностику в згаданому контексті, то цілком логічно припустити можливість виділення останньої як окремої галузі загальної прогностики.

При цьому, звичайно, метатеоретично і методологічно неграмотно, по-перше, стверджувати, що юридична прогностика в своєму змісті акумулює висновки спеціальних прогнозів окремих юридичних наук, по-друге, позбавляти прогностичного аспекту юриспруденцію загалом та окремі її галузі. Крім того, визнання самостійного статусу за юридичною прогностикою дещо суперечить загальній класифікації юридичних наук, адже, як відомо, навіть такі більш розвинені комплекси наукових знань як юридична метатеорія та юридична методологія не визнаються окремими, самостійними науками, а включаються в юридичну науку, і в першу чергу, в загальну теорію держави і права.

Цікаво, що хоча й в філософській, соціологічній літературі загальна прогностика розглядається як особлива наука про закони прогнозування, як теорія (а точніше, комплекс теорій) прогнозування, предметом якої є дослідження законів і способів прогнозування, а найважливішим завданням якої є розробка на

загальнометодологічній базі філософії спеціальних методологічних проблем прогнозування з метою підвищення методичної обґрунтованості прогнозів [25, с.17-18], але, в той же час, в структурі прогностики як науки про закони прогнозування, згідно з уявленням авторів, повинні розвиватись спеціальні теорії прогнозування з ,так би мовити, “подвійним підпорядкуванням”: по лінії загальної прогностики і по лінії відповідної наукової дисципліни, але в предметних межах природознавства чи суспільствознавства. Проте, у всіх випадках мається на увазі наука про закони прогнозування, а не виділення певної проблематики відповідних наукових дисциплін в “науку про майбутнє” [25, с. 17-18].

З останнім логічно узгоджується можливість виділення і розвитку юридичної прогностики як спеціальної теорії про закони, принципи та методи прогностичного дослідження об’єктів державно-правової сфери, завданням якої є вивчення закономірностей юридичного прогнозування та вироблення на базі загальних положень спеціального методологічного інструментарію наукового осягнення майбутнього стану державно-правових явищ. І аналогічно, як автори вищезгаданої позиції цілком обґрунтовано включають соціальну прогностику загалом до сфери загальносоціологічної теорії, а кожному галузеву соціальну прогностику – до сфери відповідних соціологічних теорій, так і юридичну прогностику в такому ракурсі теоретично і практично доцільно розглядати в складі загальної теорії держави і права, а прогностичне дослідження галузевих проблем відносити до відповідних галузей юридичної науки.

Такий підхід дозволяє не позбавити юридичну науку бачення перспектив розвитку об’єктів державно - правової дійсності та не створити якусь синтетичну інтегровану науку різногалузевого спрямування, яка б займалась вивченням майбутнього найрізноманітніших державно-правових явищ. Звичайно, на перший погляд може видатись, що цей підхід не позбавлений певної алогічності, особливо щодо тези про так зване “подвійне підпорядкування” юридичної прогностики. Проте, в будь-якому випадку немає підстав не вважати юридичну прогностику науковим напрямком, що виник, так би мовити, на “зіткненні” різних наук внаслідок процесів інтеграції та диференціації юридичної науки загалом і загальної

теорії держави і права зокрема з іншими науками, їх проникнення в сферу інших галузей наукового знання. Крім того, на користь визнання юридичної прогностики не самостійною науковою дисципліною, а поки що лише окремих напрямком дослідження свідчить недостатність теоретичного обґрунтування та практичного втілення комплексних прогностичних досліджень державно-правових явищ.

З усього вищесказаного можна зробити висновок, що юридичну прогностику слід розглядати як окремий науковий напрямок дослідження, основи якого розробляються в межах загальної теорії держави і права, а спеціальні питання - відповідними галузевими юридичними науками.

1. Козюбра Н. И. Юридическая наука и перспективное прогнозирование. // Методологические проблемы юридической науки. –К.: Наукова думка, 1990. – с. 55-68.
2. Сафаров Р.А. Прогнозирование и юридическая наука. // Советское государство и право. –1969. - №3. – с.93-102.
3. Сафаров Р. А. Прогнозирование – функция социалистического государственного управления. // Советское государство и право.– 1969. – № 10. – с. 108-117.
4. Сафаров Р. А. Прогнозирование в системе принципов государственного управления. // Советское государство и право. – 1970. – № 9. – с. 98-103.
5. Сафаров Р. А. Прогностический метод государственного управления. // Советское государство и право. – 1971. – № 8. – с. 75-79.
6. Шаргородский М. Д. Прогноз и правовая наука. // Правоведение. – 1971. – № 1. – с. 40-50.
7. Агамиров К. В. Прогнозирование в теории и социологии права: Автореф. дис... канд. юрид. наук. – М., 1987. – 18с.
8. Колдаева Н. П. Долгосрочное планирование и прогнозирование законодательства. // Советское государство и право. – 1978. – № 12. – с. 133-134.

9. Назаренко Е. В., Семкив В. О. Правовое предвидение как вид социального предвидения. // Проблемы правоведения. – К.: Вища школа, 1989. – Вып. 50. – с. 9-14.
- 10.Музыченко П. П. Некоторые вопросы прогнозирования природоохранительной функции советского государства. // Проблемы правоведения. – К., 1981. – Вып. 42. – с. 26-33.
- 11.Аванесов Г. А. Теория и методология криминологического прогнозирования. – М.: Юридическая литература, 1972. – 334 с.
- 12.Аванесов Г. А. Основы криминологического прогнозирования: Учебное пособие. – М.: Научно-исследовательский и редакционно-издательский отдел, 1970. – 53 с.
- 13.Аванесов Г. А. Криминологическое прогнозирование и планирование борьбы с преступностью: Учебное пособие. – М.: Научно-исследовательский и редакционно-издательский отдел, 1972. – 60 с.
- 14.Аванесов Г. А., Вицин С. Е. Прогнозирование и организация борьбы с преступностью. – М.: Знание, 1972. –32 с.
- 15.Аванесов Г. А., Квашис В. Е. Некоторые вопросы криминологического прогнозирования (в порядке обсуждения). // Вестник Московского университета: Сер. XII: Право. – 1968. – № 6. – с. 84-90.
- 16.Аванесов Г. А. О методологии криминологического прогнозирования. // Правоведение. – 1971. – № 3. – с. 116-121.
- 17.Аванесов Г. А. Организация криминологического прогнозирования и планирования. // Советское государство и право. – 1972. – № 1. – с. 110-114.
- 18.Аванесов Г. А. Криминология. Прогностика. Управление: Учебное пособие. – Горький: Горьковская высшая школа МВД СССР, 1975. – 423 с.
- 19.Рагимов И. М. Теория судебного прогнозирования. – Баку: Азербайджанское государственное издательство, 1987. – 127 с.

- 20.Бакай О.О. Правове забезпечення екологічного прогнозування: Автореф. дис... канд. юр. наук: 12.00.06-Харків, 2002. – 19с.
- 21.Бакай А. К вопросу о понятии экологического прогнозирования // Предпринимательство, хозяйство и право. – 2000. - №8. – с.58-59.
- 22.Бакай О. Екологічне прогнозування як функція управління у сфері природокористування та охорони довкілля // Вісник Академії правових наук України. – 2001. -№3. – с.240-246
- 23.Бакай О.О. Правове регулювання екологічного прогнозування як функції державного управління якістю навколишнього середовища // Вісник господарського судочинства. –2001. -№4. –с.191-196.
- 24.Журавель Володимир Андрійович. Теорія та методологія криміналістичного прогнозування: Автореф. дис... д- ра юрид. наук: 12.00.09 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого.-Х.,1999.-36с.
- 25.Прогнозирование в социологических исследованиях. Методологические проблемы. / Отв. ред. И. В. Бестужев-Лада. – М.: Мысль, 1978. – 272 с.
- 26.Косолапов В.В. Методология социального прогнозирования.- К.: Вища школа, 1981-311с.
- 27.Ямпольский С.М., Хилюк Ф.М., Лисичкин В.А. Проблемы научно-технического прогнозирования.- М.:Экономика, 1969.- 143 с.
- 28.Саркисян С. А., Голованов Л. В. Прогнозирование развития больших систем. – М.: Статистика, 1975. – 192 с.
- 29.Гендин А. М. Социальная прогностика как наука: предмет и задачи исследования. // Проблемы социального прогнозирования. – Красноярск, 1983. – Вып. 8: Вопросы методологии и методики социального прогнозирования. – с. 3-23.
- 30.Гражданников Е.Д. Место прогностических исследований в системной классификации наук. // Проблемы социального прогнозирования.- Красноярск, 1986. – Вып.11. - с.52-60.

31. Соціологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. В. Г. Городяненка. – К.: Видавничий центр „Академія”, 2003. – 560 с.

Juridical prognostics in the system of juridical knowledge

In the article the author tries to determine the status of juridical prognostics and its place in the system of the scientific knowledge. Taking into account lack of fundamental framing and problems of juridical prognostics examination the author consider that juridical prognostics is not an autonomous science still, but it is one of the juridical prognostics direction and its integration in the theory of state and law science.

Key words: juridical prognostics, juridical forecasting.

В цій статті автор здійснює спробу визначення статусу юридичної прогностики та її місця в системі наукового знання. З огляду на відсутність фундаментальної розробки та дослідження проблем юридичного прогнозування, автор схиляється до думки, що юридична прогностика поки що не є самостійною наукою, а одним із напрямків юридичного дослідження, основи якого інтегруються в межах загальної теорії держави і права.

Ключові слова: юридична прогностика, юридичне прогнозування.